3 augustus 1914

Op de markten zijn heden betreurenswaardige voorvallen gebeurd; opkopers waren de groenteboeren tegemoet gegaan en hadden alle waren tegen lage prijs opgekocht. Op de markt zelf joegen zij de prijzen op, zodat de aardappelen van tien tot vijftig centiemen per kilo stegen. Het heeft onder de kopers woede gewekt; de speculanten werden uitgejouwd en van hun waar beroofd. Maatregelen zijn genomen om dergelijke voorvallen in het vervolg te voorkomen.

Brussel, 2 augustus. Bij een bakker, die 60 centimes voor het kilogram brood vroeg, zijn de ruiten ingegooid.

Brussel, 3 augustus. Duizenden vreemdelingen hebben Parijs voor België verlaten en trekken door ons land. Het opjagen van de prijzen der eetwaren wordt echte uitbuiting. Het heet, dat de regering er een einde aan wil maken door zelf maximale verkoopprijzen vast te stellen. In een bericht dat de Brusselse burgemeester laat aanplakken, wordt er aan herinnerd, dat bedrieglijke opslag, evengoed als plundering of dwang uitgeoefend op verkopers, strafbaar is volgens de wet.

4 augustus 1914

Briefjes van 20 frank worden nergens aanvaard, ondanks de geruststelling der autoriteiten. Aan de Nationale Bank heeft het niet stil gestaan; een rij mensen van een straat lang, stond geduldig te wachten om binnengelaten te worden.

België is in staat van oorlog en beleg verklaard.

De telefoon is voor het publiek gesloten.

Het verplicht aanvaarden van bankpapier wordt een feit doordat de bank niet meer verplicht is het uit te wisselen. De bankbiljetten van vijf frank zijn in omloop. Bij koninklijk besluit wordt een moratorium tot op 31 augustus toegestaan.

Brussel, 3 augustus. De Nationale Bank is tot nader order vrijgesteld van de verplichting biljetten voor munt in te wisselen. Openbare kassen en particulieren moeten van heden af bankbiljetten als wettig betaalmiddel aannemen, tenzij het tegenovergestelde overeengekomen is.

Antwerpen, 3 augustus. Op verzoek van raadslid Steger heeft de gemeenteraad besloten een bijzondere toelage te verlenen aan de werklozenkas. De kinderen der soldaten zullen op stadskosten gevoed worden. Van Peborgh, liberaal, en Terwagne, Socialist, hebben vaderland- en vredelievende redevoeringen gehouden. De liberaal Baelde heeft een beroep gedaan op de eensgezindheid aller partijen.

De stad Brussel heeft voor honderd vijftig duizend frank eetwaren opgekocht, die zij tegen inkoopprijs van heden af zal leveren.

Als een kenschetsend staal van de geestestoestand van sommige lieden, deelt een dagblad uit Brussel mede, dat een zeer vermogend Brusselaar zich 50.000 frank in zilver heeft doen uitbetalen, een safe heeft gehuurd bij de Bank en daar zijn cent-sous-stukken heeft geborgen.

Vóór de bank hebben mensen - wellicht uit eigenbelang - de menigte toegesproken en betoogd, dat de bank geen zilver meer had. Een ambtenaar van de bank, die het hoorde, kwam op een, wel gevaarlijk, maar schoon denkbeeld. Hij liet een aantal geldophalers,

met zware zakken op de schouders, de bank uit en aan de mensen voorbijgaan.

5 augustus 1914

In Brussel blijft de stemming betrekkelijk kalm, de huisvrouwen doen inkopen in het groot. Het vooruitzicht binnenkort Duitsers te moeten herbergen schijnt ze niet af te schrikken.

De burgemeester van Antwerpen heeft de prijzen der eetwaren laten uitplakken. Er staat zware gevangenisstraf en boete op overvragen. Vele Franse vlaggen hangen hier uit. De bladen openen lijsten om noodlijdenden te helpen.

Voorraden voedsel in België. In verband met de voorraden voedingsmiddelen in België, deelt het Handelsblad van Antwerpen mede:

Volgens de landbouwstatistiek is de gemiddelde opbrengst jaarlijks: 397.433.000 kilo tarwe, 588.130.000 kilo rogge, 18.867.000 kilo masteluin (mengsel van tarwe en rogge), en 34.321.000 kilo spelt.

Honderd kilo bloem krijgt men van 144 kilo tarwe, 144 kilo rogge 145 kilo masteluin en 174 kilo spelt. De oogst van dit jaar kan opleveren; 275.002.000 kilo tarwebloem, 406.569.000 kilo rogge; 12.834.000 kilo masteluin en 19.724.000 kilo spelt. Totaal 714.129.000 kilo bloem.

De gemiddelde dagelijkse opbrengst der maalderij is 7.500.000 kilo bloem. Indien wij dit cijfer nemen als het dagelijkse verbruik van ons land, dan kan België genoeg voortbrengen om zijn inwoners te voeden gedurende 205 dagen, hetzij 6 maanden en 25 dagen.

Doch deze statistiek geldt alleen wat de eigen oogst betreft, en niet de grote hoeveelheden graan in de magazijnen opgestapeld en de graanschepen, die nog op weg naar Antwerpen zijn.

Te Antwerpen. De burgemeester van Antwerpen heeft de volgende proclamatie aan de bevolking gericht:

Aan mijn medeburgers,

Er is vastgesteld geworden dat de verkoop der eetwaren aanleiding geeft tot teugelloze speculaties, tegen dewelke het volstrekt noodzakelijk is, in te gaan.

Van morgen af zullen de prijzen der eetwaren officieel door de overheid worden vastgesteld.

Het is nodig dat elkeen weet, dat er ruim voldoende mondbehoeften voorhanden zijn, zodat de buitensporig hoge prijzen, die van verschillende zijden gevraagd worden, volstrekt overdreven zijn.

De handelaars mogen zich niet onttrekken aan de verkoop van hun waren, bij matige hoeveelheden, noch hun magazijnen sluiten, die binnen de gewone uren moeten openblijven voor het publiek.

Deze voorschriften dienen streng nageleefd. De personen, die er aan zouden te kort komen, stellen er zich aan bloot, hun waren van ambtswege door de krijgsoverheid te zien in beslag nemen.

Elkeen die zich zal hebben plichtig gemaakt aan handelingen, die tot doel hebben de Belgische bankbrieven in onwaarde te brengen, zal eveneens het voorwerp zijn van strenge vervolgingen.

Antwerpen, 3 augustus 1914.

De burgemeester,
J. De Vos

6 augustus 1914

De Belgische Boerenbond en de oorlog.

De Boerenbond heeft - zo meldt het Handelsblad van Antwerpen - bij middel van een omzendbrief al zijn gilden op de hoogte gebracht van hetgeen ze doen kunnen om de mensen van de buiten te helpen in de moeilijke omstandigheden waarin zij verkeren.

Zo wordt onder andere aangedrongen op de noodzakelijkheid voor de besturen der boerengilde om onderlinge hulp tussen boeren te organiseren met het oog op het verrichten van landbouwwerken op hoeven waar de mobilisatie de werkkrachten is komen weghalen en met het oog op het bewaken der veldvruchten. Ook om tijdelijke volkssecretariaten en inlichtingsburelen te stichten in verband met een centraal inlichtingsbureel in de Boerenbond of aan die secretariaten en burelen mee te werken, en om, eindelijk, samen met andere inrichtingen, die ellende te lenigen die uit de huidige toestand voortkomt.

Men mag verwachten dat ook op het platteland ieder zijn plicht zal vervullen.

8 augustus 1914

Uit Brussel.

Uit een particuliere brief van een Engelsman, de 6e dezer in Brussel geschreven, vertalen wij het een en ander over de toestand daar.

“Het is moeilijk aan levensmiddelen te komen, maar we hebben met wat prijsverhoging toch genoeg gekregen. Binnenkort neemt de stad de zaak in handen en gaat ze zelf aan de bevolking verkopen tegen inkoopprijs.”

“Dinsdagavond, toen we al naar bed waren, hadden wij een schrik. Het Rode Kruis belde overal in de stad bij alle huizen aan, en iemand stond midden in onze straat te roepen: “Allen opstaan! Het water is vergiftigd!” Ja kan begrijpen wat een indruk dat overal op de mensen maakte. De apotheker om de hoek deed een paar uur goede zaken met mensen te helpen, die dachten dat ze al vergeven waren. De volgende morgen bleek het een vals bericht te zijn geweest.”

10 augustus 1914

Brussel, 9 augustus. De speculatie in meel wordt streng tegengewerkt. De minister van oorlog heeft ten onderzoek beslag gelegd op de boeken van een handelaar, die 55 frank voor 100 kilo dierf vragen, terwijl de prijs op 28 frank voor heel het land was vastgesteld. Al wie tegen hogere prijs dan laatstgenoemde meel verkocht heeft, wordt gesommeerd in de kortst mogelijke tijd het te veel gevraagde terug te betalen.

12 augustus 1914

De prijs van het brood is afgeslagen.

13 augustus 1914

Antwerpen, 12 augustus. De maximum warenprijzen zijn heden te Antwerpen officieel vastgesteld als volgt: brood 35 centimes; 100 kg tarwe 25 frank; het beste meel 34 frank.

Brussel, 12 augustus. De regering stelt het publiek gerust omtrent de vrees voor hongersnood, die de vorige week een onberedeneerd inslaan van levensmiddelen tengevolge had. De oogsten staan uitstekend in Vlaanderen en maatregelen zijn genomen om deze op tijd binnen te halen. Vlees, brood en aardappelen zijn er in overvloed; de prijs van het meel is van 28 op 26 frank gedaald. De regering heeft grote voorraden ingekocht en zelf het oorlogsrisico verzekerd. Zij verkoopt alles tegen inkoopprijs.

Aan de geldnood, ontstaan door het dwaze oppotten, wordt tegemoet gekomen door het aanmaken van zilvergeld; dagelijks levert de munt 100.000 stukken van een frank en 200.000 van 50 centiemen. Het moratorium is tot 15 september verlengd; tot die datum mag van de voor het koninklijk besluit van drie augustus gedeponeerde gelden slechts ten hoogste 1000 frank per 14 dagen worden opgevraagd; depots beneden deze som zijn terstond opeisbaar. Post, telegraaf en spoor blijven nog ongeregeld werken. De Nederlandse dagbladen zijn hedenmiddag voor het eerst sedert maandagochtend aangekomen. De spoorverbinding met Parijs is heden hersteld met een doorgaande trein daags in elke richting. Met Luik, Duitsland en Luxemburg blijven alle verbindingen natuurlijk verbroken, zaken worden niet gedaan, alleen had de steenkolenbeurs heden een levendig aanzien.

De grote winkels zijn allen als ambulance ingericht of ter beschikking van het Rode Kruis gesteld. Overigens blijft de stad volkomen haar gewoon aanzien behouden, hetgeen de bewondering opwekt der vreemde journalisten die eraan komen.

15 augustus 1914

Brussel, 14 augustus. De Société Générale neemt weer de nieuwe dépôts aan, niet onderworpen aan het moratorium en terstond opeisbaar. Zij betaalt daarop twee per honderd rente. Het is zeker, dat onze oudste bankinstelling dit besluit heeft genomen om het vertrouwen der bezittende klasse te versterken. Ook het feit dat de Nationale Bank sedert vandaag geen biljetten meer inwisselt, spruit voort uit de begeerte het publiek ertoe te brengen weer geld in circulatie te brengen en zodoende langzamerhand meer normale toestanden te krijgen. De stad Brussel werkt daartoe mee door levensmiddelen tegen geringe prijs beschikbaar te stellen. De prijzen waren vandaag; aardappelen zeven centiem per kilo; eieren 10 centiem per stuk; boter 2 frank per kilo; wortelen vijf tot zeven centiem per kilo; kool 15 centiem per kilo; kaas twee tot 2 ½ frank per kilo.

16 augustus 1914

Brussel, 15 augustus. Een koninklijk besluit van heden stelt voor levensmiddelen deze prijzen vast: meel 28 frank per 100 kilo, brood 32 centiemen per kilo, aardappelen tot 15 september 9 frank per 100 kilo, daarna zeveneneenhalf tot acht frank, tarwe 21 frank per 100 kilo, zout in het groot 5, in het klein 8 centiemen per kilo, suiker in het klein 70 centiemen per kilo, in het groot 63 centiemen de kilo, rijst in het klein 63 centiemen per kilo, in het groot 57.

Deze prijzen worden ook bij de requisitie betaald. Voor het brood zal verder van staatswege scherp op het juiste gewicht gelet worden.

17 augustus 1914

Brussel, 16 augustus. Op last van de minister van oorlog zijn handelaren, die sedert 1 augustus tot op de dag van heden tarwe,

meel, brood, aardappelen, zout en suiker verkocht hebben tegen hogere prijzen dan die vastgesteld bij koninklijk besluit van 14 augustus, verplicht om het meerdere volledig terug te storten. Van elke weigering zal kennis worden gegeven aan de minister van oorlog, waarna het openbaar ministerie een vervolging zal instellen.

18 augustus 1914

Men seint ons uit Brussel:

Een koninklijk besluit is te verwachten, waarbij het moratorium wordt uitgebreid tot de betaling der premies van verzekeringen; deze betalingen mogen dus worden uitgesteld zonder dat de maatschappijen recht zullen hebben de beperkende bepalingen der polissen in te roepen.

Het consortium der grote banken heeft, om de betaling der werklieden niet te verhinderen, bepaald de daartoe benodigde sommen uit de deposito's te betalen tegen overlegging der loonlijsten.

Brussel, 17 augustus. Koning Albert, overwegende dat bij besluit van de president der Franse republiek aan de gezinnen van in Frankrijk gevestigde Belgische dienstplichtigen dezelfde steun is toegekend als aan de gezinnen van Franse militairen, heeft een besluit getekend, waarbij alle gezinnen van in België wonende Franse dienstplichtigen hetzelfde voorrecht wordt toegekend. Zij zullen daartoe aangifte moeten doen bij de burgemeesters.

23 augustus 1914

Antwerpen, 22 augustus. Een besluit van de burgemeester, op last van de legerautoriteiten verbiedt van 21 dezer af de verkoop van alcohol behalve in apotheken.

26 augustus 1914

Maastricht, 25 augustus. Te Luik regent het proclamaties aan de bevolking, dan ondertekend door de burgemeester, die in naam nog steeds de stad bestuurt, dan door de militaire bevelhebber, luitenant-generaal Kolewe. Zo heeft een dier vele mededelingen de navolgende inhoud:

"De inwoners der stad, die gewonden of zieken in hun woning hebben, moeten daarvan duidelijk opgave doen aan de regeringsarts. Van heden af is het ten strengste verboden zonder vergunning van het bestuur in particuliere huizen gewonde of zieke soldaten op te nemen. Alleen de door het bestuur aangewezen hospitalen en ambulances mogen witte vlaggen met het Rode Kruis uitsteken en kunnen, wanneer er teveel gewonden of zieken zijn, die in nabijgelegen particuliere huizen doen opnemen."

Antwerpen, 26 augustus. De Nederlandse boekhandel alhier heeft aan het boekencomité, door het stadsbestuur ingesteld, een vijfhonderdtal Nederlandse en Franse boeken geschonken. Het Nederlands onderling leesgezelschap heeft geïllustreerde bladen aangeboden. Ook aan het Rode Kruis werden door dezelfde instellingen soortgelijke giften gedaan.

Antwerpen. Een bevel van de rijksoverheid houdt het sluiten in van alle publieke lokalen van 8 uur 's avonds af. Na die tijd wordt ook de tramdienst geschorst en de verlichting tot het strengste minimum herleid. Alle muziek in koffiehuizen is verboden.

27 augustus 1914

De proviandering van Antwerpen.

Elke dag zullen, zo meldt de Nieuwe Gazet van Antwerpen, verschillende treinen met levensmiddelen, eieren, boter, melk, groenten enzovoort om 6 uur ‘s morgens aankomen in de Middenstasie. Op de De Keyserlei zal een markt ingericht worden, die voor ieder toegankelijk zal zijn. De koopwaren zullen aan redelijke prijzen verkocht worden.

29 augustus 1914

Men meldt ons uit Maastricht: Een boer uit Zussen, een paar kilometer van onze grens en van Eben vertelt dat in zijn dorp de oogst goed is binnengekomen. De landlieden gebruikten daarbij paarden der Duitsers, door de kapitein welwillend ter beschikking gesteld.

1 september 1914

Londen, 1 september. De Daily Telegraph verneemt uit Brussel, dat daar schaarste aan voedsel begint te heersen. Slechts weinigen kunnen nog vlees, eieren en melk krijgen. De voorstad Sint Gillis moet de Duitse militaire overheid dagelijks 400 flessen wijn leveren. Kuregem 40.000 pond vlees en Brussel 70.000 pond brood.

2 september 1914

Na 9 uur is te Brussel alles dicht. Alcohol is hier verboden en moet vernietigd worden. Dit verbod wordt echter niet gehandhaafd en dronken soldaten veroorzaken opstootjes.

3 september 1914

De Duitse gouverneur in België heeft de mark tot wettig betaalmiddel verklaard, en wel tegen een koers van 1,25 frank, hetgeen hoger is dan de mark voor de oorlog gold.

5 september 1914

Naar de Times mededeelt zijn talrijke groothandelaars in Engeland bereid grote voorraden levensmiddelen naar Antwerpen te zenden.

De Times keurt dit zenden van mondvoorraad naar Antwerpen goed en doet een beroep op vrijwillige giften, met name van zout en meel voor behoeftigen.

Berlijn, 5 september. Voor het gebied van het keizerlijke Duitse gouverneur-generaalschap België zal op een van de eerstvolgende dagen een post- en telegraafdienst ingericht worden, die zal staan onder de directie van de rijksposterijen te Berlijn.

6 september 1914

De militaire gouverneur der hoofdstad heeft bekend laten maken het hoge tarief, waartegen de Brusselaars Duits geld moeten aannemen: 1 mark voor 1,25 frank, vijf mark voor 6,25 frank, 10 mark voor 12,50 frank, en 20 mark voor 25 frank, ze houden er blijkbaar een speciale koers op na. Overigens schijnt het leven er nog niet erg duur of moeilijk te worden, zover althans uit het weinige nieuws wat doorkomt valt op te maken.

Brussel.

Aan een op 1 dezer te Brussel geschreven brief is het volgende ontleend:

... Nu is heel onze wijk weer vol met Duits paardenvolk. Het schijnen soldaten te zijn uit een slag, geleverd op de grenzen van Frankrijk. De brouwerij ligt vol en al de velden achter ons zijn bedekt met paarden en manschappen. Ze kwamen erg gehavend terug, de meesten zonder geweer, en velen voerden losse paarden, die gediend hadden voor kanonnen en inderhaast losgemaakt waren, met zich. Verschillende mannen zijn kreupel en anderen hebben dikke voeten. Het gehele konvooi levensmiddelen, dat zondagnacht hier voorbij ging, is weer teruggekomen.

De Duitsers schijnen erg uitgehongerd te zijn en op de weg van hier tot Luik en van hier tot Charleroi en Namen is het gehele land verwoest.

We hebben ook geen grote voorraad meer en trachten overal op te kopen, om de mensen, Belgen en Duitsers, te helpen; zo hebben wij ook 300 kilo reuzel gekocht, dat dienen moet om op het brood der soldaten gesmeerd te worden. Ze hebben 90 kilo meegenomen en betaald. Het was vandaag de laatste dag van de termijn, binnen welke zij alles wat zij kochten moesten betalen. Het is te hopen dat, wanneer ze morgen de rest komen halen, zij die ook zullen betalen; beter geld dan een bon. Gisteren hebben ze een kar met twee paarden van X. ... genomen, en het is te vrezen, dat het daarbij niet zal blijven.

Arme zieke mensen hier! Er zijn bijna geen dokters in Brussel om hen te helpen. Wat een moeite en verdriet! Ik kan het bijna niet geloven dat wij tot de gelukkigen zullen geboren, die enkel stoffelijke schade zullen ondervinden. Melk, boter en vlees zijn hier haast niet meer te krijgen. Wat ben ik dankbaar, dat onze kinderen, die zo behoefte aan melk hebben, nog veilig in Holland gekomen

zijn en er bij familie kunnen blijven, zonder de grote verschrikkingen van de oorlog te ondervinden!

10 september 1914

Brussel en Gent.

Men schreef ons dinsdagochtend uit Gent:

Betrouwbare berichten, die ik uit Brussel heb kunnen krijgen, vermelden, dat de toestand daar onveranderd blijft. Levensmiddelen zijn in voldoende mate te krijgen, doch enigszins in prijs gestegen. Boter 4 frank per kilo, vlees ongeveer gewone prijs (omstreeks 3 à 4 frank per kilo), eieren 15 centiem per stuk. Melk is nog steeds zeer zeldzaam, daar de meeste boerderijen verwoest zijn en de grote transportwagens der boeren door de Duitsers in beslag zijn genomen bij hun doortocht. Vis is natuurlijk ook niet te krijgen. Vruchten daarentegen die niet naar elders kunnen uitgevoerd, maar ter plaatse op de markt komen, zijn er in zulk een overvloed, dat de prachtigste peren 25 centiem per kilo doen, druiven en perziken zijn bijna te geef, de grootste druiven een kwartje per kilo.

11 september 1914

Dagboek van de oorlog (Karel Van de Woestijne).

Andere geruststelling: sedert een paar dagen mag in geen enkel koffiehuis van Brussel nog alcohol worden verkocht. Echter wél in de voorsteden, in enkele althans. Zo kan men te Laken bijvoorbeeld tot ‘s middags 5 uur een lekkere borrel bekomen. En aldus is iedereen bevredigd; zij die voor onlusten vrezen tengevolge van drankmisbruik, vinden hun gading te Brussel zelf. En deze die

flauwhartigheid vrezen, zonder daarom roekeloosheid te zoeken, weten dat zij zich tot het invallen van de avond versterken kunnen te Laken, waar men rekent op de burgerdeugden van de ingezetenen: toch ook een middel om baldadigheid tegen te gaan.

Eigenlijk is het natuurlijk krankzinnig, zo'n dubbele maatregel. Maar het onvermijdelijk gevolg van het administratief complex, waar Brussel niet dan een deel van is, in sommige gevallen overgeleverd aan de eigenzinnige en domme willekeur van de autonomie der voorsteden ...

We krijgen nu ook dagbladen. 't Is te zeggen dat mannetjes te voet de reis naar Gent doen, waar de meeste kranten van Brussel sedert de oorlog verschijnen. Vandaar brengen zij enkele nummers mee, die zij 75 centimes en een frank verkopen. Het schijnt tamelijk makkelijk te zijn, Gent te bereiken, ook zonder paspoort.

Een paspoort wordt trouwens aan Belgen niet meer afgeleverd. De Duitse overheid verzekert dat er misbruik van gemaakt is geworden. Sommigen personen, ermee gewapend, waren erin geslaagd, de Duitse voorposten te naderen, en hadden er foto's van genomen.

De paspoorten zijn trouwens zo goed als onnodig. We hebben tegenwoordig en sedert vanochtend een Duits commandant der stad, majoor Bayer, die naast burgemeester Max fungeert. En die heeft vandaag laten aanplakken dat iedere voetganger vrij in en uit de stad kon, behalve op de wegen die naar Oostende en Antwerpen leiden. Slechts voertuigen moeten een bijzondere pas hebben, die zij op het stadhuis krijgen kunnen. Ik kan eraan toevoegen dat de uitdrukking "wegen naar Oostende en Antwerpen" zeer ruim wordt opgevat. Zodat we over de Duitsers niet te klagen hebben: ze tonen zich inschikkelijk. Het komt mij zelfs voor dat zij veel van hun

stugheid verloren hebben. De officieren hebben zich steeds zeer beleefd getoond. Nu schijnen de onderofficieren het ook te willen worden ...

2 september.

De eerste melkboer! Sedert 10 dagen de eerste melk! ... want dit is onze eerste, vooralsnog de enige, ontbering geweest: melk. En zowaar, wij waren er gewoon aan geworden ... nog slechts één dag heeft het ons aan vlees ontbroken: de Duitsers hadden te Laken zo goed als alles opgekocht. ‘s Anderendaags echter leverde de markt ons nieuw vee. De Duitsers zorgen trouwens zelf voor beesten, die ze door de slager lieten uitkappen. Het vlees is anders wel duurder geworden. De boter ook. Daar zijn echter de aardappelen, en in overvloed. De oogst ervan is zowat overal aan de gang, en belooft een goede opbrengst. Ook aan meel zal in maanden geen gebrek zijn, en dus ook niet aan brood. Deze week is ons het onaangename overkomen, dat de bakkers geen gist meer hadden. Twee dagen hebben wij brood gegeten, dat zwaar als lood was. En te langen leste zouden wij ons ook daar aan gewend hebben ... Zij, die vreesden dat Brussel wel kon uithongeren en het oproer dan van lieverlede zou uitbreken, zijn wel wat voorbarig geweest in hun profetieën. Hongersnood is vooralsnog allesbehalve te vrezen ...

Behalve onze briefjes van vijf frank, hebben wij er nu ook van twee en één frank. Ze zijn maar een vierde zo groot als de Hollandse guldenbriefjes, maar zien er toch haast even mooi uit.

13 september 1914

Niettegenstaande de Brusselse kranten sedert dagen niet meer uitkomen is de Brusselaar, dank zij de vindingrijkheid en misschien stoutmoedigheid van enkele krantenbezorgers, niet geheel en al

verstoken van elk nieuws. In de cafés en ook op straat wordt hij die daarvoor volgens het oordeel van de verkoper, (die zich in zijn optreden en kleding in niets onderscheidt van bezoekers of voorbijgangers) in aanmerking komt, op geheimzinnige wijze fluisterend aangesproken. Het zijn de kranten die, een vel druks, uit de provincie op de een of andere wijze zijn binnengebracht en tegen een frank worden verkocht. De Brusselaar heeft er zich reeds aan gewend op deze mysterieuze en kostbare wijze zich van nieuws te voorzien en leest ten aanschouwen der Duitse militairen de voor hem zo onontbeerlijke berichten, die, ik moet het erbij voegen, sterk sensationeel gekleurd zijn en bij voortduring de toestand "onveranderd" voorstellen. Een Nieuwe Rotterdamse Courant, van vier dagen oud, die, de hemel mag weten hoe, in een koffiehuis verdwaald was, werd onmiddellijk door de chasseur geannexeerd en later naar ik hoorde, voor het bagatel van vier frank van de hand gedaan. Het Duitse gouvernement zorgt er echter voor dat langs officiële weg de vorderingen en het succes der troepen worden bekendgemaakt door proclamaties die echter door de bevolking of niet of slechts ten dele worden geloofd.

Over de houding der Duitse militairen tegenover de burgers had ik het reeds, zij is correct, zij het ook een weinig neerbuigend. Aanstoot echter geeft dit niet. Over de houding der burgers tegenover de militairen een enkel woord. Het is u bekend, dat op bevel der burgerlijke overheid verboden is alcoholische dranken in koffiehuizen te verstrekken. Hieraan wordt streng de hand gehouden; niet alleen de burgers doch ook de militairen moeten hun pousse café of hun whisky and soda missen. In een café waar ik dineerde zag ik een generaal met zijn adjudant het middagmaal gebruiken. Bij de koffie werd een cognac besteld die de kelner, onder allerhande plichtplegingen en zich beroepend op het uitgevaardigd verbod betreurde niet te kunnen verstrekken.

Misschien had het bekendmaken der hoge waardigheid van de generaal het gewenste kunnen verschaffen, maar met een gelatenheid, een betere zaak wellicht waardig, schikte hij zich in de weigering der evenzeer besliste als beleefde kelner. Lachend kreeg deze ten antwoord: Nun, wenn's nicht geht, geht's eben nicht, ich werde Ihnen keine Unannehmlichkeiten besorgen! Voor beide partijen is vraag en antwoord kenschetsend, men blijft binnen de grenzen der bevelen met hoffelijkheid en tact.

14 september 1914

Het nieuwe orgaan der Gentse socialisten, le Peuple Gantois, die vandaag aan het hoofd van zijn kolommen bericht in geen verhouding hoegenaamd te staan met zijn Brusselse naamgenoot, welke sedert de bezetting niet meer verschijnt, heeft een paar belangrijke gegevens over het economische leven in het industriële gebied rond La Louvière en Haine St. Pierre, gemeenlijk le Centre geheten. De eigenaars der grote fabrieken doen daar alle moeite om aan het werk te blijven; sedert een veertien dagen is men weer begonnen, natuurlijk met halve kracht. Sommigen hebben kortere arbeidsdagen ingesteld, anderen werken drie dagen per week of om de andere week. Toch is het te vrezen, dat deze uitstekende maatregelen niet langer zullen kunnen duren; enerzijds door het volkomen gebrek aan spoorwegverbindingen en aan de andere kant door geldgebrek, waaronder ook de banken lijden. In de mijnen van Courcelles heeft men daartegen een bonsysteem uitgevonden, welke bons getekend zijn door een der commissarissen van de maatschappij en in betaling worden aangenomen door winkeliers en handelaars, de Banque générale du Centre disconteert ze.

Zo gaat het eens zo bloeiende leven in die streken moeizaam zijn gang. Het industriële België ligt terneergeslagen en de handel in het

noorden is vanzelf ook kapot. Ik had u voor de merkwaardigheid een staatje willen zenden van de havenbeweging te Antwerpen in de laatste weken, maar de dagbladen uit die stad komen, vooral de laatste paar dagen, zo ongeregeld in mijn handen, dat ik dit plan wat moet uitstellen. Het zou anders een treffend beeld zijn van al de ellende, die de oorlog over dit arme land gebracht heeft.

Aan een brief uit Brussel van 9 september ontlenen wij het volgende:

Ik vrees dat, als het isolement nog lang aanhoudt, we ‘s avonds spoedig zonder licht zullen zijn daar de petroleum bijna niet meer te krijgen is; men vraagt reeds 30 centimes per liter. De boter kost nu 4,40 frank per kilo. Onze gewone leverancier van steenkolen heeft me beloofd om ons nog wat kolen te bezorgen ...

De meeste winkels als de Grand Bazar gaan eerst om 10 uur open en sluiten om 5 uur.

De Duitse officieren kwamen op de veemarkt, verleden vrijdag, en moesten zonder beesten teruggaan daar de hele markt door de Amerikaanse gezant opgekocht was. Nu is het zo geregeld dat van de vier beesten, de Duitsers er een mogen kopen.

17 september 1914

Na een reis naar Charleroi in Brussel teruggekomen bleek mij dat daar op bevel van het gouvernement thans niet slechts de verkoop, maar ook de lezing van dagbladen is verboden op gevaar van strenge straffen. Het is u bekend hoe de een of andere waaghals om enige centiemen te verdienen vanuit de nog niet door de Duitsers bezette plaatsen kranten wist binnen te smokkelen en deze tegen een frank aan de man bracht. Hiervoor heeft nu het bestuur een

stokje gestoken; in de koffiehuizen is aangeplakt dat het lezen van niet door de Duitse autoriteiten gecensureerde bladen ten strengste is verboden. De bevolking blijft dus in de grootste onwetendheid van alles wat op het oorlogsterrein gebeurt en toch, in weerwil van al deze maatregelen, wordt zij, hoewel onvolledig, op de hoogte gesteld van de tegenslagen die het Duitse leger thans treffen. Dat die berichten, die van mond tot mond gaan tenslotte sterk zijn overdreven, is natuurlijk, doch hij die het kaf van het koren weet te onderscheiden, weet een deel van de waarheid wel te distilleren.

Het Belgische moratorium.

Bij koninklijk besluit van 12 september zijn de bepalingen van het moratorium en het opnemen van gelden uit deposito's verlengd tot twee oktober. Tot die dag behoeft dus op bankdeposito's slechts eenmaal in de 14 dagen 10 procent van het tegoed, mits het 1000 frank niet te boven gaat, terugbetaald te worden. Uitzondering moet gemaakt worden voor het opnemen van gelden bestemd voor betaling van salaris aan bedienden of werklieden, voor personen die leveringen doen voor de landsverdediging, en voor hen, die met het losgemaakte geld belastingen willen betalen. In deze laatste drie gevallen geschiedt de terugbetaling met cheques, gewaarmerkt door de minister van financiën; deze cheques worden door de ontvangers van 's lands middelen als baar geld aangenomen. Het disconto voor wissels, vervallen tijdens het moratorium, is bepaald op 5 ½ procent, gerekend van de vervaldag af

18 september 1914

Het Belgische moratorium.

Wollfs bureau seint uit Brussel op datum van gisteren:

Het door de Belgische regering afgekondigde en heden ten einde lopende (intussen ook door de Belgische regering verlangde, redactie) moratorium is door de Duitse gouverneur-generaal voor het door Duitsland bezette gedeelte van België voorlopig tot 30 september verlengd.

19 september 1914

De bedrijvigheid aan de aanlegplaats van de boten Maastricht-Luik, aan het Stadspark, neemt met de dag toe. De boten der firma Bonhomme zijn nu geheel als vrachtboten ingericht, terwijl de bootjes l'Hirondelle, die anders dienst deden tussen Visé en Luik, nu als passagiersboten tussen Maastricht en Luik varen. Petroleum en zeep worden in zulke grote massa's gevraagd, dat aan de aanvragen niet voldaan kan worden.

Vele Luikenaars doen op deze manier goede zaken en de winkeliers hier hebben een beste tijd.

Thans heeft ook de firma Schaepkens een vrachtdienst op Luik geopend.

Roosendaal, 19 september. De taak der Belgische censuur op de dagbladen heeft voor een ruim deel hierin bestaan, dat zij alle uitingen in die bladen heeft verhinderd, waardoor voedsel zou kunnen worden gegeven aan een ontstemming jegens Nederland. Ik verneem van verschillende journalisten, dat zelfs goedbedoelde stukken, raadgevingen inhoudende jegens de Nederlandse bladen betreffende de daarin voorkomende buitenlandse correspondenties, geschrapt zijn, daar zij door de Belgische bevolking zouden kunnen worden misverstaan.

20 september 1914

Verordening van generaal von Lüttwitz:

“Het verkeer van particuliere automobielen is, zonder bijzondere toelating, af te leveren door het Duitse kommandantschap, Wetstraat 6, verboden in de stad Brussel en omliggende gemeenten. Vergunningskaarten worden enkel in dringende gevallen afgegeven. Overtredingen tegen deze verordening worden met inbeslagneming der voertuigen gestraft. De Duitse troepen die rond Brussel opereren hebben bevel gekregen van de 15e af te schieten op iedere wielrijder in burgerkleren. Deze maatregel moet genomen worden omdat het bewezen werd, dat de bezetting van Antwerpen gedurig door wielrijders omtrent de bewegingen onzer troepen onderricht werd. Ten tweede. Bezitters van reisduiven, die zich van deze niet op de 15e ‘s middags ontdaan hebben alsook zij die door seinen of op welke andere wijze ook trachten de Duitse militaire belangen te schaden, zullen volgens de krijgswetten worden gestraft.”

Getekend, de militaire gouverneur van Brussel

Vrijheer von Lüttwitz, generaal-majoor.

22 september 1914

Van de Limburgse grens.

Men meldt ons uit Maastricht op 20 dezer:

Het aanhouden van de passagiersboot der Luik-Maastrichtse stoombootmaatschappij is een streep door de rekening van velen. Hedenmorgen stond een groot aantal Belgen aan de aanlegplaats de komst van een boot af te wachten, doch om 12 uur was er nog niets in zicht. Vele Walen, vrijdagavond hierheen gekomen om

zaterdag hun inkopen te doen en dan heden weer te vertrekken, zien zich nu de weg afgesneden. Ze kunnen alleen tot Eijsden reizen en dan nog zonder al hun gekochte goederen en moeten verder de weg naar Luik te voet afleggen. Ook zal het niet meer varen der boten voor de grossiers te dezer stede een grote schadepost zijn.

Deze toch hebben enorme inkopen gedaan en zullen nu misschien met hun voorraden blijven zitten. De directeur van een vervoerdienst verzekerde mij, dat hij met zijn 9 paarden in 5 dagen tijd 380.000 kilo goederen bezorgd had, terwijl er expediteurs zijn, die er 35 paarden op nahouden.

24 september 1914

Berlijn, 23 september. De Vossische Zeitung verneemt uit Brussel, dat het Duitse burgerlijke bestuur van België aan de stad Charleroi, die zich overgegeven heeft, graan heeft verschaft, opdat de arbeidersbevolking gevoed kan worden. Het plan bestaat om dergelijke maatregelen voor andere naburige plaatsen als Bergen, Halle enz. te nemen.

25 september 1914

Berlijn, 24 september. Het hoofd van het Duitse burgerlijk bestuur te Brussel deelt thans bijzonderheden mee over het moratorium. De Belgische regering heeft geen maatregelen betreffende het verbod van betaling aan onderdanen van vijandelijke staten uitgevaardigd.

Twee besluiten van 2 augustus verlengen de 1e protesttermijn van reeds uitgestelde wissels tot 31 augustus en bevrijden de Nationale Bank tot nader order van de verplichting om bankbiljetten in te wisselen en voeren daarvoor een bepaalde koers in. Volgens een

besluit van drie augustus kunnen tot vijftien augustus bankdeposito's onder de 1000 mark geheel teruggenomen worden, hogere slechts tot 1000 mark, met berekening van 10 procent van het restant. Een wet van vier augustus bekrachtigt deze besluiten en machtigt de koning tot het uitvaardigen daarvan gedurende de duur van de oorlog. Besluiten van 4 augustus machtigen de rechter met het oog op artikel 1244 van het burgerlijk wetboek ook bij voorlopige beschikkingen aan schuldenaren een betaaltermijn toe te staan, maar verbieden het voeren van een proces tegen de te velde getrokken Belgen. Een besluit van zes augustus verlengt de protesttermijn tot 15 september en beperkt de terugneming van bankdeposito's tot 1000 frank, zonder tien procent van het restant. De termijn hiervoor wordt eveneens tot 15 september verlengd.

Een besluit van 5 augustus verlengt de termijn tot betaling van patentbelasting tot een nader te bepalen datum. Het moratorium wordt door de regering voorlopig tot einde september verlengd.

In de burelen van de burgerlijke stand te Brussel, zo meldt de Nieuwe Gazet, worden de inschrijvingen regelmatig volgens dezelfde formule gedaan. Zo tekent men daar bijvoorbeeld op: "X., geboren de zoveelste september, te Brussel (Duitsland)." In de burelen van de burgerlijke stand der voorgeborchten geschiedt dat op dezelfde wijze. Ook begeven de inwoners zich voor het merendeel niet meer naar deze burelen en doen zij de inschrijvingen der geboorten, in tegenwoordigheid van getuigen, zelf.

De Duitsers hebben in Brussel ook de Duitse tijd ingevoerd.

26 september 1914

Uit Brussel.

Brussel, 18 september.

In een vorige brief heb ik als mijn mening te kennen gegeven, dat de spionitis onder de Duitse militairen epidemisch zou worden. Sedertdien is mij die mening juist gebleken. Er heerst, meer dan in het begin van de oorlog, vrees dat berichten over sterkte en beweging der troepen en troependelen in de buitenwereld bekend worden.

Slechts in de hier zeer moeilijk verkrijgbare, weinige nog binnengesmokkelde Belgische en Engelse bladen, de Times werd me gisteren heimelijk voor vijf frank aangeboden!, vindt de lezer iets over de bewegingen en de veldslagen in het noorden van Frankrijk. De officiële Duitse berichten, in de straten 's ochtends zeer vroeg aangeplakt, zwijgen ten enenmale over de krijgsverrichtingen op dat gedeelte van het oorlogsterrein; ook de Kölnische Zeitung, die hier met toestemming van de Duitse overheid mag worden verkocht, brengt geen eigenlijk nieuws over de stand van zaken: een en ander maakt dat de bevolking eerder en liever de berichten gelooft die van bevriende zijde komen of waarde hecht aan oncontroleerbare geruchten die van mond tot mond gaan.

De winnende hand, zo redeneert men, is mild, zowel aan de speeltafel als in de oorlog. Berichten van overwinningen worden uit de aard liever medegedeeld dan die van nederlagen, en nu de eerste reeds geruime tijd uitblijven en van nederlagen niet, alleen van "plaatselijke verliezen" wordt gewag gemaakt, is het te begrijpen dat, hoe hoopvol ook nog gestemd is, de Duitse militairen alle middelen aanwenden om het ietwat geschokt prestige tegenover de bevolking door machtsuitingen rechtop te houden.

Brussel, als zetel van het voorlopig bewind, zou, ieder voelt het hier en is er van overtuigd, bij een voortgezet opdringen der geallieerde troepen, door de Duitsers moeten worden ontruimd. De omgeving zou in dat geval buiten enige twijfel het toneel van de strijd worden, beslissende slagen zouden hier worden geleverd. Hoewel het natuurlijk niet is te voorspellen in hoeverre de krijgskans zal blijven keren ten gunste van de geallieerden, duiden toch zekere voortekenen er op, dat met deze eventualiteit door de Duitsers wel degelijk wordt rekening gehouden. Geklemd tussen een voortrukkend Frans-Engels leger en de bezetting van Antwerpen, die op circa 150.000 man wordt geschat, zouden de Duitse troepen in een strategisch zeer ongunstige positie komen. Zo is het te verklaren, dat sedert een paar dagen er alles op wordt gezet om Antwerpen zo spoedig mogelijk te doen vallen en zo is het ook verklaarbaar dat hier dag aan dag troepen van alle wapenen doortrekken om de afdelingen om Antwerpen te versterken. Van een beleg zoals Luik en Namen hebben te doorstaan gehad is tot dusverre afgezien. Nog kort geleden verzekerde mij een Duitse officier: Wir wollen Antwerpen gar nicht haben, was sollen wir denn damit machen. Maar dat was in de tijd toen de Duitse troepen tot dicht voor Parijs waren doorgedrongen en alles er op wees dat het succes blijvend zou zijn. Sedertdien heeft de situatie zich gewijzigd en is het bezit van Antwerpen wel degelijk van belang geworden. Ondersteund door Oostenrijkse troepen waarvan ik de zware artillerie op machtige automobielen zag voorbijrollen, zal, het lijdt geen twijfel, Antwerpen worden aangetast. Van daar zullen, naar mijn oordeel, belangrijke berichten in de volgende dagen u geworden.

Eigenaardig doet het aan de proclamatie van de gouverneur-generaal von der Goltz en die van de militaire gouverneur van

Brussel, baron von Lüttwitz, met elkaar te vergelijken. De eerste zend ik u toe; de tweede laat ik hier volgen.

Bericht:

Haar eigen belang wel begrijpend, heeft de Belgische bevolking over het algemeen van het intreden der Duitse troepen af tot heden toe de orde en de kalmte bewaard.

Om die reden heb ik nog geen maatregelen genomen om de bevlagging met de Belgische driekleur te verbieden, die bevlagging wordt door de hier aanwezige of voorbijtrekkende troepen als een uitdaging aangezien.

Juist om te beletten dat onze troepen hierdoor tot zelfstandig optreden zouden overgaan, verzoek ik thans de eigenaars der huizen de Belgische vlag weg te nemen.

Het ligt geenszins in de bedoeling van het Duitse militaire gouvernement de inwoners in hun gevoelens te krenken. De maatregel heeft enkel ten doel de burgers tegen schade te behoeden.

Brussel, 16 september 1914.

(Getekend) von Lüttwitz,

Generaal-majoor en Gouverneur.

Deze proclamatie heeft veel kwaad bloed gezet en er wordt door de bevolking, niet ten onrechte, allerhande commentaren op geleverd. Zo vraagt men zich af wat toch wel de reden is, dat na drie weken eerst de doortrekkende Duitse troepen de Belgische kleuren als een uitdaging beschouwen, en hoe is het te rijmen met de bekende

discipline in de Duitse gelederen, dat zonder bevel van hogerhand, Duitse troepen tot zelfstandig optreden zouden overgaan. En dan worden door dit als bevel geschreven verzoek de gevoelens der inwoners wel ontzien, de gevoelens van hen, die gedurende de drie weken der Duitse bezetting, dankzij het tactvol optreden van burgemeester Max, die zijn volkje door en door kent, binnen de perken bleven van alles wat als provocatie kon worden uitgelegd.

De gevierde burgemeester heeft onmiddellijk, uit eigen aandrang en geheel op eigen verantwoording, in een waardig manifest protest aangetekend tegen de maatregel van het Duitse bewind, waarin hij zeker niet is gekend geworden. Hij liet zijn tegenproclamatie op de meest zichtbare plaats, onder die van baron von Lüttwitz aanplakken, en heeft daardoor een nieuw bewijs gegeven, dat hij en hij alleen zeer persoonlijk borg stelt en borg blijft voor de orde en rust in zijn stad en dat hij, fier blijvend in de dagen van onderdrukking, de rechten zijner burgers op oud-Vlaamse wijze met waardigheid weet te vertegenwoordigen.

Het manifest is te belangrijk om niet in zijn geheel te worden opgenomen:

Un avis affiché aujourd'hui nous apprends que le drapeau belge arboré à nos demeures est considéré comme une provocation par les troupes allemandes. Le feld-maréchal Von der Goltz dans sa proclamation du 2 septembre disait pourtant de demander à personne de renier ses sentiments patriotiques. Nous ne pouvions donc prévoir que l'affirmation de ses sentiments sera tenue pour une offense. L'affiche qui nous le relève a été, je le reconnais redigée en termes mesures et avec le souci de menager nos susceptibilités. Elle n'en blessera pas moins d'une manière profonde l'ardente et fière population de Bruxelles.

Je demande à cette population de donner un nouveau exemple du sang froid et de la grandeur d'âme dont elle a déjà donné tant de preuves, dans ces jours douleureux.

Acceptons provisoirement le sacrifice qui nous est imposé. Retirons nos drapeaux pour éviter des conflits et attendons patiemment l'heure de la réparation. (In de vertaling stond "dag der vergelding".)

Adolphe Max.

Bruxelles, 1 septembre 1914.

Is dit de toon van iemand die het hoofd in de schoot legt? Is dit geen uiting van zelfbewustzijn en kracht?

Doch de populariteit van "onze Max", steeds groeiend sedert de dagen der Duitse overheersing, is zeker niet verminderd, toen een uur na de aanplakking van deze belangrijke proclamatie zij door het Duitse bestuur was afgescheurd of door overplakking van een witte strook papier was onleesbaar gemaakt. De bevolking zag hierin een daad van kleinzieligheid en machtsoverschrijding, ja om het zo uit te drukken van bespotting der door de Duitsers zelf ingeroepen hulp van de eerste magistraat, wiens kennis van en invloed op de bevolking een der beste waarborgen biedt tegen vijandelijke uitingen van welke aard ook. Door zijn grote populariteit, zijn waardig optreden, is hij alleen in staat de offers van de bevolking te vragen die van haar worden verlangd; hij is niet te vervangen door een ander, daar hij toch het is die door de Brusselaar op de handen wordt gedragen, en wie men liefde en hoogachting toedraagt. Het wil mij dan ook voorkomen, en ik weet dat met mij velen zo denken, dat zowel het uitvaardigen als het onleesbaar maken der proclamaties, zacht uitgedrukt, geen teken is van handig en

voorzichtig beleid der Duitse overheid. Het geeft te denken. Het is als uiting van kracht evenzo uit te leggen als het vatbaar is voor tekenen van vrees voor een naderend onheil.

Uit Antwerpen.

Antwerpen, 18 september 1914.

Men schrijft ons:

Zoals ik reeds schreef, heeft de gehele stad haar gewone aanzien behouden. De mensen zien er zelfs rustiger en beheerster uit dan in gewone tijden. Geen klein deel hiervan is wellicht toe te schrijven aan de omstandigheid, dat ieder tot een zo degelijke nachtrust gedwongen is. Sommigen weten de kleinste kiertjes van deuren en vensters zodanig dicht te stoppen, dat de straatwachten niets bemerken, maar lukt deze geheime poging tot ontduiking niet volkomen, dan wordt men plotseling door een allerhevigst bombardement met de vuisten op de deur uit zijn rust opgeschrikt. Er staan enige dagen prison op elke overtreding, terwijl men zich bovendien aan ergere dingen blootstelt. Veronderstel, dat gij met een kaars uw dakkamer betreden hebt, dan zult gij u zonder erg om die kaars herhaaldelijk heen en weer bewegen. Hierin schuilt op zichzelf beschouwd volstrekt niets, maar uw argwanende buurman denkt daar anders over: hij zag, dat uw dakvenster afwisselend verlicht en verduisterd werd; hij is overtuigd, dat gij op deze manier een vijandelijk vliegtuig door morsetekens signalen hebt gegeven. Misschien zag hij in zijn verbeelding veel meer, en gij zijt met de beste bedoelingen ter wereld aan de verdenking van spionage blootgegeven en wordt met de zwaarste straffen bedreigd. Nu het hele land oplucht, is de spionagevrees wat geluwd, terwijl zij bij de

Duitse troepen, die zich minder gerust beginnen te voelen, voor reizigers onrustbarende afmetingen gaat aannemen.

Voor de economische insluiting van Antwerpen bestond gegronde vrees, dat de toenemende armoede de minder gegoede standen tot een toestand zou brengen, waarin naar rede en wet niet meer zou worden geluisterd. Men was beangst voor de anarchie door de honger en filosofeerde zwaar over dit gevaar. Welnu, hiervan is niets gebleken; in de stad Antwerpen is geen ogenblik honger geleden. De gezinnen, die bij de actieve troepen hun kostwinner verloren hebben, worden krachtdadig ondersteund. De vereniging "Het kind van de soldaat" geeft aan de moeder voor elk kind vijftien frank per maand. Andere verenigingen zoals het "Comité voor de onderstand der werklozen" zijn voortdurend voor andere gezinnen, die door de oorlog lijden, in de weer. Iedereen kan zijn stuk brood krijgen, en het vreselijkste van alle economische vraagstukken, dat elkeen vooraf zoveel hoofdbrekens gekost had, wordt hier elke dag spelend opgelost. Daarbij komt, dat de boeren uit de omtrek, door het altijd dreigende oorlogsgevaar beangst, al hun waren zo snel mogelijk ter markt brengen, zodat de winkels hier vol zijn van het kostelijkste vlees, en de prachtigste, hoezeer ook overhaast geplukte, vruchten. De prijzen zijn meestal beneden de normale, en voor een luttel sommetje kan ieder zich een behoorlijk maal verschaffen.

Ook in ander opzicht heeft de oorlogsatmosfeer veel veranderd.

Het gemeenschappelijk gevaar heeft democratischer gemaakt, kapitalisten zijn er niet meer, nu men geen vaste eigendommen en waardepapieren meer kan te gelde maken. Iedereen is arm, en toch is er minder veranderd dan men eerst wel zou kunnen denken, daar alle waardeverlies proportioneel is. Niemand is gewichtig meer, al

die belachelijke deftigheden uit het gewone leven, van hen, wier betekenis op hun koopkracht berust, zijn opeens verdwenen. Men ziet ook nergens meer dat eigenaardige cultuurproduct, dat veelal “dame” genoemd wordt; ten hoogste meer of minder beschaafde vrouwen, die heel het apparaat van imponerende gebaren hebben afgelegd en daardoor weliswaar alleen hebben gewonnen. Iedereen voelt, dat wij nog slechts een stap hebben te doen, nog een klein beetje dichter bij het meest directe oorlogsgevaar, met moord en brandstichting, dan zijn er enkel nog maar arme, bedrukte, angstige mannetjes en wijfjes over. Men kan zich niet voorstellen, hoe veel schoner en indrukwekkender dit volk geworden is, nu alles werkt, zonder ophef, de ganse dag, zonder beloning, alleen maar met het gevoel, te behoren tot een vastbesloten natie, op wier daden de ganse wereld de ogen gevestigd houdt. Hoe nu de arbeid gewaardeerd wordt, moge blijken uit dit onbetekenend feit, dat men onder de krantenverkopers behalve al die talloze kleine jongens, ook klerken ziet, kleine winkeliers, onderwijzers, allen mensen, die in gewone omstandigheden deze arbeid vernederend zouden gevonden hebben, en die zich nu gedragen voelen door de algemene achting voor ieder, die in een tijd, dat de openbare liefdadigheid aan ieder recht op ondersteuning geeft, van dat recht geen gebruik wenst te maken.

En dan: Antwerpen voelt zich heel België. In deze stad is de kern van ’s lands zelfstandigheid overgebleven. De fierheid der natie, elders in het wreedste ongeluk beproefd, toont zich hier ongehinderd, vrij van overschatting, koel en sterk. Er is een diepe haat tegen de Duitsers, die zich bij het volk echter niet in uitbundige woorden uit. Aan alles merkt men, dat de Vlaming in deze streken overheerst, het volk is zwaar, en weinig beweeglijk in zijn gebaren, maar beneden zijn kalmte en beheersing merkt men het leven van

twee sterke passies: de genegenheid voor de in het leed samengesmede natie, en een alles overweldigende haat jegens een vijandig ras.

Uit Maastricht meldt men ons:

Vrijdag zijn voor het eerst weer passagiers van Maastricht naar Luik en ook omgekeerd vervoerd met de boten van de Maastrichtse Stoombootdienst der firma Bonhomme. Het goederenverkeer neemt steeds toe en heeft een aanzienlijke prijsverhoging van boter, eieren en aardappelen ten gevolge.

27 september 1914

Het door het Belgisch legerbestuur uitgevaardigde verbod van invoer van Engelse dagbladen verwekt in de pers groot misnoegen. Immers, wordt gezegd, enerzijds kunnen deze toch over Holland binnenkomen en aan de andere kant mist het publiek op die wijze de zeer deskundige en bezadigde, daardoor graag gelezen samenvattingen, vooral van de Times, welke alle bladen geregeld vertaalden, node.

Ook in industriële kringen is men daarover ontstemd. Met moeite gelukt het ons, zegt een fabrikant, om dank zij onze zaken met Engeland, de fabrieken wat gaande te houden, en nu ontneemt men ons de Engelse kranten, waaruit wij de marktprijzen van katoen en steenkool, de wisselkoers, de beurs van New-York, alles wat ons nog enigszins over de wereldmarkt inlichtte, konden putten. Het argument dat wordt aangevoerd om het verbod te verdedigen, dat Duitsland uit de Engelse bladen zijn inlichtingen zou krijgen, houdt geen steek.

30 september 1914

Uit Breda meldt men ons:

De stoomtram Breda-Antwerpen zal te beginnen met morgen niet verder gaan dan de Nederlandse grens (station Wernhout). De toestand in de landstreek rondom Antwerpen wordt thans te gevaarlijk geacht.

Van Wernhout af kan men per omnibus op Belgisch gebied verder reizen. Er zal getracht worden, deze omnibusdienst te doen aansluiten aan de trams van en naar Breda.

1 oktober 1914

Brussel, 6 september. (K. Van de Woestijne)

Kalmte. Brussel neemt langzamerhand zijn gewoon uitzicht weer aan, zonder de verholen of tot waanzin toe spannende koorts, die wij dezer dagen hebben gekend. De scholen gaan morgen weer open.

Een paar nieuwe openbare diensten, zoals burgerpolitie en voedingsdienst, geven werk aan een aantal gedwongen stakers. En zo de arbeid nog niet algemeen herneemt, dan ligt dat thans evenzeer aan de ondersteuning die de werklozen genieten als aan de spanning van de oorlog, die de armen lam slaat. Hetgeen betekent dat een bestuurlijke maatregel, waarbij hulp ontzegd wordt aan wie in de mate van het mogelijke zijn plicht niet doet, onmiddellijk het beste gevolg zou hebben.

Brussel is geen nijverheidsstad: van werkloosheid merkt men weinig. En men beseft er dan ook niet, zoals elders wel het geval is, van welk groot belang het is, dat de fabrieken hernemen, en vooral dat weer steenkolen gegraven worden. Wisten al de Brusselaars,

dat er nog slechts voor een paar maand voorraad aan kolen is, die de verlichting van hun stad verzekeren moet, zij zouden misschien de beweging op touw zetten, die de mijnwerkers uit Borinage tot het hervatten van de arbeid moet aanzetten. Laat ons hopen, dat deze laatsten zullen inzien, welke grote vaderlandse plicht op hen weegt ...

Het Brussel, het luchthartige Brussel dus van vóór de Duitse doortocht. Alleen hebben wij onze bezetting, die alle arrogantie heeft afgelegd, er weinig martiaal uitziet, en gemoedelijk door de straten wandelt.

Ik zie een lange slungelige onderofficier zijn vrouwtje, dat naar Brussel is komen wonen, bij de hand van winkel tot winkel geleiden, op inkopen. Een officier komt voorbij, het vrouwtje, verlegen, bloost. De onderofficier groet nogal onhandig; de officier knikt goedmoedig toe ...

Bij Landwehr hebben we nu ook Landsturm. Zij gaan uit in politiemuts, haast zonder wapens. Ik herken een soldaat, die voor kort dagbladcorrespondent te Brussel was. Hij ontvlucht mij ... We hebben ook marine-artilleristen: ik ontmoette een dertigtal matrozen te paard; zodat ons garnizoen voorlopig deze militaire zeldzaamheid bezit: bereden marine!

Voorlopig. Want gij stelt u niet voor wat er nog steeds en aldoor maar aan troepen door Brussel, langs de lijn Luik, trekt, hetzij naar Frankrijk, hetzij naar het noorden, waar Antwerpen nauwer en nauwer omzet wordt. De Brusselaars echter, zo zij niet dicht bij een kazerne of aan de spoorweg wonen, merken daar niets van en schijnen er ook niet zeer nieuwsgierig naar te zijn. En daarom is Brussel zo alledaags-kalm.

En toch, wie de zo ras verlopen, de zo drukke, de zo schokkende drie laatste weken heeft meegemaakt; wiens indrukken onderhand bezinken gaan; die niet meer van het voorbijgaande ogenblik leeft, maar onwillekeurig in zijn gedachten de toekomst aan het verleden gaat knopen; hij, de intellectuele, tot nietsdoen gedoemd in deze tijd der brutale daad, hij huivert voor dagen zonder doel, zonder uitkomst, waarvan hij alleen weet dat zij anders zullen zijn, zonder maar enigszins te kunnen benaderen hoe zij dan toch wel wezen zullen. Wij gaan vooruit, in een atmosfeer die wel niets ongemeens, niets vreemds meer heeft, maar die ons niet laat voorzien hoe ze worden moet. Stel u voor een wandelaar, die zou lopen door een doodgewone dag, maar waarvan hij niet weet of het wel ooit avond zal worden ...

In zulke weinig aangeroerde, maar daardoor misschien te angstiger stemming, die alle persoonlijke arbeid, en in de eerste plaats de meest geliefde, onmogelijk maakt, zoekt men gezelschap. Zo hebben alle lagen der maatschappij, en in de eerste plaats de meer geestelijke kringen, een vergaderplaats gevonden, als het ware onwillekeurig, alleen gedreven door een gemeenschappelijke behoefte.

Kunstenaars en letterkundigen komen haast iedere avond samen op neutraal gebied, in een klein cafeetje der middenstad, dat het eigendom is van een grote distilleerdersfirma van een onzijdige natie. Ik ben er gisterenavond heen gegaan: ik ben er binnengevallen in een gonzend hommelnest.

Al deze mensen waren mij bekend; met velen ben ik bevriend: de meesten hebben mij getroffen door de verandering die de uitdrukking van hun gelaat, en zelfs hun wezenstrekken hadden ondergaan. En dat dit ook met mij het geval moet zijn, werd mij

weldra, met een zekere schrik, door een bekende portrettist gezegd.

Een artiest, onder het masker dat de natuur hem gegeven of dat hij zichzelf gekozen heeft, ziet er doorgaans zelfvoldaan uit. Dat masker weze tragisch of engelachtig-sereen, ironisch of breed joviaal, gesloten of van de gulste openhartigheid, al naar de gekozen richting of de opgelegde taak dit nodig heeft gemaakt: het is bij zo goed als ieder overwaasd met een meer of minder compacte zweem van zelfvoldaanheid, die zelfs het als dusdanig minst geslaagde profiel het gewenste karakter van bewust kunstenaarschap toevoegt.

Hewel, bij mijn Brusselse vrienden is dat anders geworden. Ik verhaast mij het te zeggen: zij allen geven, op zeer weinige uitzonderingen na, uiting aan een quasi geestdriftig optimisme. Voor hen lijdt de eindnederlaag van Duitsland geen twijfel. Eén onder hen vindt dit prachtig beeld: “Vergeet niet dat Rusland de geselroede is, die reeds de ruggengraat van een Napoleon heeft gebroken!) Maar geen van die gelaten, of het blijft de stempel van een gemeenschappelijke ontzetting voeren, en het is niet het witte gloeilicht alleen dat ze bleker maakt dan gewoonte, de groeven die de persoonlijkheid tekenden, als het ware heeft uitgewist, de rimpels van de angst om alle monden, die van de kommer in alle voorhoofden heeft gedreven. Deze mensen, men mag ervan houden of niet, zijn zeker onder de gevoeligsten in den lande. Zij bezitten een ondergrond, waar de indrukken scherper op worden, zich ordenen, zich veralgemenen. Dat heilig eigendom is hun in rijke vredestijd het duurste, het meest gekoesterde bezit geweest. Thans gevoelen zij al de ijdelheid van hun egoïsme. Als ik binnenkom roept een befaamd Frans dichter mij toe als een persoonlijk verwijt: “Tu sais, fini l’individualisme!” En een andere jammert in gewaagde

beeldspraak: “We hebben inderdaad wel wat heel veel tijd verspild aan eigen analyse.” Maar een derde, die zijn kneukels bij hamerend gebaar kneust op de marmeren tafel, wijst nijdig een socialistisch literator terecht, die aan het theoretiseren is gegaan: “Neen, neen, weg met alle sociologieën! We moeten worden, duizendvoudig, de nieuwe Adam. Beter dan ooit hebben wij, dezer dagen, de affecten in de ogen gezien, die alle mensen gemeen zijn en binden. Vele van die algemene gevoelens waren wij gaan negeren: ze waren in ons verdord. Nu zij met bloed zijn begoten geworden, leven zij echter krachtiger op dan ooit, haast tot onze ontzetting, zeker tot ons heil. Daar, mijn vrienden, ligt de nieuwe schoonheid. Daarin ligt de louterende betekenis van deze oorlog, dat hij in ons het individu niet doodt, maar integendeel ons individu opent voor het algemeen menselijke dat in elke ziel aanwezig is.”

“De louterende betekenis van deze oorlog”, zegt een volksvertegenwoordiger naast mij. Hij schudt zijn zwarte lokken; zijn ogen schitteren; zijn dunne neusvleugels trillen. “Ja”, gaat hij voort, de economische zuivering door het noodzakelijk draineren der groot-kapitalisten; de sociale door het feit, dat rijken en armen elleboog aan elleboog tegenover de vijand hebben gestaan; de politieke, omdat 10 jaar lang alle partijbelangen zullen te wijken hebben voor gezamenlijk herstellen van het lijdend vaderland.

Welk een schone toekomst, mijn vrienden, waar zelfs onze rastwisten als vanzelf zouden opgelost zijn door het gevoel, dat voortaan Waal en Vlaming samen horen, de Vlaming die onder het zingen van de “Vlaamse leeuw” Luik verdedigde, de Waal, die onder de muren van Antwerpen de oprukkende Duitsers afwacht” ...

Zo zitten zij, en geven hun levendige gevoelens in niet steeds redelijke, in altijd doorleefde woorden lucht.

In een hoekje hokken de hogere ambtenaren van het ministerie van wetenschappen en kunsten met gewichtige gezichten samen, de gebeurtenissen aan het becommentariëren.

Afgezonderd zit, in de rook van zijn sigaar, mijn vriend de mysticus. “Is het waar”, roept men hem toe, “dat de nieuwe paus een Oostenrijker is.”

(Dit werd inderdaad gezegd; vergeet niet, dat wij zo goed als zonder kranten zijn, en wij de verkiezing van Benedictus XV, die trouwens onopgemerkt voorbijging, door niet veel meer dan door het uithangen van de pontificale vlag aan de nuntiatuur hebben vernomen.)

“Neen” antwoordt de Katholieke dichter, “het is geen Oostenrijker.” En hij voegt er zuchtend aan toe: “Maar het is de paus van het ontvolkte geloof.” ...

8 september.

Het “militair gouvernement” onthield ons ruim een week alle nieuws van de oorlog. Al hecht het Brussels publiek slechts betrekkelijk weinig geloof aan de uitgeplakte berichten, toch is het zo gewoon iedere dag iets nieuws op de muren te vinden, dat het zich bij gebrek eraan misnoegd en beroofd van rechtmatige have moet voelen, als de Romein, die op het Parquino-beeld geen nieuwe schimpscheuten vinden mocht.

Niet dat de “Kriegeszeitung” een verzameling schimpscheuten zou zijn. Integendeel, zal ik maar zeggen. Ze is zelfs lang niet zo aanmatigend, lang niet zo snoevend meer, als zij eerst dreigde te worden. En sedert zij onder hoofdredactie van baron von der Goltz

staat, heeft zij een toon van deftigheid aangenomen, die alle ergernis weert.

Want ze is weer verschenen. Heden kregen wij zelfs twee afzonderlijke officiële afkondigingen. Natuurlijk vermelden zij alleen de Duitse overwinningen, en zo vernemen wij uit de krijg met Rusland niets anders, dan dat een 80.000 Russen zouden gevangen zijn genomen. Men verzwijgt echter niet, dat het leger van de kroonprins van Beieren in het oosten van Frankrijk voor een sterk leger staat. De vermelding, dat de keizer, voor Nancy zich bij zijn oudste zoon zou vervoegd, en er de soldaten zou toegesproken hebben, zal wel voor het Brusselse garnizoen, niet voor de Brusselse bevolking bedoeld zijn ...

Helaas, veel ander nieuws dan wat de Duitse officiële mededelingen ons brengen, hebben wij niet. Nu en dan wordt een zeldzaam nummer van “Times” of “Daily Mail” binnen gesmokkeld en gretig gelezen. En dan worden eindelijk de Gentse bladen in enkele nummers en op levensgevaar binnen Brussel gebracht, en er in het geheim tegen hoog geld aan vertrouwde, voor de verkopers bekende personen aan de man gebracht. Op die manier vernamen wij gisteren, dat de Duitsers over Aalst heen waren en op het punt stonden Gent te bereiken, en dat Dendermonde, verleden week al overmeesterd en voor een deel platgebrand, en dat het thans weer verlaten was.

Vanochtend nu verloren wij deze laatste bron, waar wij onze nieuwsgierigheid aan lessen konden.

De Duitsers moeten in Gent zijn; het verschijnen van kranten is er derhalve geschorst. En we zouden definitief beroofd zijn van alle

tijding, was het niet, dat wij op andere wijze, langs andere weg, weer prachtig, zij het dan ook duur, ingelicht worden.

Want stel u voor: Brussel heeft weer een dagblad, dat ons vrij geregeld bereikt, zij het dan ook met enkele dagen vertraging, en, wat beter is, vrij mag worden verkocht. Dat blad is, ge raadt het nooit! Dat blad is ... “De Nieuwe Rotterdamse Courant”.

De wijze, waarop zij te Brussel wordt binnen gebracht, verzwijg ik. Het belangrijke is trouwens, dat wij ze hebben. Gij stelt u dan ook niet voor, hoe ze hier, voornamelijk door uw landgenoten en door Vlamingen, verslonden wordt. Zij, die geen Nederlands begrijpen, laten ze zich in de koffiehuizen voor de vuist vertalen. De Duitse officieren oefenen er zich in de vergelijkende taalkunde op. Wij, die ons bij gebrek aan alle verbinding met de wereld buiten Brussel, bij gebrek aan bladen vooral, ineens in de vroege 18^{e} eeuw verplaatst mochten wanen, wij worden weer anderhalve eeuw jonger. Wel zijn wij nog geen mensen van de 20^{e} eeuw: het nieuws, dat ons bereikt, is oudbakken. Wij kunnen ons echter beschouwen als de Europeanen van de jaren 1830-40, toen er nog geen telegraaf was, en de post niet zo vlug ging. En we zijn al heel blij, dat wij het zover gebracht hebben ...

Met de Nieuwe Rotterdamse Courant is er bij ons meer vertrouwen gekomen; ik bedoel het wantrouwen, dat wij voor al de nieuwtjes in omloop koesterden, heeft nu een middel tot controle gevonden. Zo kennen wij nu de betekenis van de ontzaglijke troepenbeweging, die dag en nacht rond Brussel plaatsheeft, en kunnen wij als waarheid aannemen, dat, zo steeds nieuwe manschappen binnenrijden, een goed gedeelte van de legerkorpsen, die in België verbleven, ons grondgebied hetzij voor het zuiden, hetzij voor Galicië en Oost Pruisen verlaten hebben.

Die troepenbeweging, die elke vreemdeling de ontzetting op de nek zou jagen, wij zijn er al goed aan gewend.

De eindeloze treinen, waar, versierd met bebladerde takken, de vervaarlijke mitrailleuses, de logge kanonnen in rij en gelid op staan; waar, door de luiken der gesloten goederenwagons, brave paardenkoppen steken en met ogen vol droeve wijsheid de voorbijgangers aanstaren; waar, van raampje tot raampje, de montere soldaten kwinkslagen in wisselen; wij zien ze nog nauwelijks aan. Alleen, wanneer 's nachts een schril gefluit ineens de nacht scheurt en ons uit de sluimer wekt, dan zeggen wij wel eens: "Nog soldaten!" En dan gebeurt het, dat wij zuchten. Want wij hebben haast allen familieleden die naar de oorlog zijn, en waar wij sedert weken niets meer van weten ...

Vanmiddag was er een trein, die wèl de aandacht heeft getrokken: hij vervoerde een 2000 Franse krijgsgevangenen uit Cambrai. Ik weet niet waarom hij aan de barelen van Laken stil moest houden. Hij bleef echter geruime tijd staan, hetgeen gelegenheid verschafte, met de soldaten even te praten. Toen ze vernamen dat zij nog in België, niet in Duitsland waren, schenen ze blij. Neerslachtig was trouwens geen enkele. Allen loofden de wijze, waarop de Duitsers ze vooralsnog behandelden. En dat verwonderde mij dan ook niet: de onderofficier die ze bewaken moest, liet, uit de herbergjes die naast de bareel liggen, flesjes bier en limonade halen, waarop hij de dorstigen onthaalde. Hij ging er gul en vriendelijk mee om, en, wat mij trof, sprak ze toe in uitmuntend Frans, doorspekt met Parijzer argot. Ik drukte hem hierover mijn verwondering uit: "Ik ben lang genoeg in Parijs kelner geweest", vertelde hij. Men zag dat hij van Frankrijk een dankbare herinnering had behouden: zijn gevangenen vaarden er goed bij ...

Zoete avond. Het is over negen: het garnizoen is binnen. Ik zit nog even aan mijn deur, geniet de bittere najaarsgeuren. Het zou weldra winter gaan worden ... ineens beweegt de lucht van een gedempte klank, die weldra in de tonenreeksen van een zang gaat trillen. De zang, ingehouden, schuchter, en toch vol en rijp, deint, en sourdine, door de ademloze stilte. Ik kan hem heel goed volgen: het is “De Vlaamse Leeuw” ... de Duitse soldaten slapen. Enkele Vlamingen luchten hun hart ...

2 oktober 1914

Dagboek van de oorlog. (K. Van de Woestijne)

Brussel, negen september.

Stel u nu maar niet voor, dat Brussel, omdat het een druk, zij het dan ook tam garnizoen bezit, (vanochtend zag ik een jong officier, Baedeker in de hand, aan een aantal ongewapende soldaten de schoonheden van onze Grote Markt verklaren), stel u niet voor dat Brussel een Duitse stad geworden zou zijn. Behalve dat baron von der Goltz er in zijn proclamatie de nadruk op legde, geenszins te vragen dat wij van onze vaderlandse gevoelens afstand zouden doen: behalve dat aan de Duitse kommandantur niet eens de Duitse driekleur wappert; behalve dat de Duitse officieren allen hun best doen om Frans te praten en de soldaten al mooie vorderingen in het Vlaams maken, kan ik u iets vertellen, waaruit blijken moge dat Brussel zo weinig Duits is, dat men er zelfs geen Duits geld kan uitwisselen, of dat dit althans met de grootste moeilijkheden gepaard gaat.

Om de handel te bevorderen, had burgemeester Max aan de bevolking de raad gegeven, Duits geld, tegen 1,25 frank per mark, te aanvaarden. Voor dat geld zou men er dan wel Belgisch kunnen

krijgen. De burgervaderlijke raad werd gevolgd. Ziehier nu wat gebeurde.

Stel: iemand is in het bezit van drie briefjes van 100 mark, die hij graag te gelde wil maken. Hij loopt de enkele wisselaars af, die hun winketten nog openen: alle weigeren zijn bankpapier te aanvaarden, en geven hem de raad, zich tot de “Deutsche Bank” te wenden. De Deutsche Bank is open van 10 tot 12. Het getal der uitwisselaars is er zo groot, dat hij een eerste ochtend niet binnen geraakt. De volgende dag wacht hij van half tien, voor de nog gesloten deur, zijn beurt af. Honderden zijn hem voor, sommigen staan daar sedert acht uur. Nochtans komt hij kwart voor twaalf aan een winket terecht, waar men hem vertelt: 1°. In plaats van 375 frank (is gelijk aan 300 mark tegen 1 frank 25), krijgt gij slechts 374 frank, 30 centiemen; 2°. Wij betalen u in drie kasbons op de stad Brussel van 100 frank, plus in een briefje van ... 50 mark en verder in Belgische pasmunt; 3°. Kom morgen met uw 50-mark-briefje terug en breng Belgisch geld mee tot een gezamenlijk bedrag van 100 frank: dan krijgt gij nog een kasbon. ‘s Anderendaags dus, nieuwe reis naar de Deutsche Bank en even lang tijdverlies. Als ge er op klokslag twaalf uur uit komt met uw vierde bonnetje, snelt ge naar de Brusselse gemeentekas: ze is helaas juist gesloten. Ge kunt echter morgenvroeg terugkeren ... Ge doet het, verliest weer 2 uur; wordt eindelijk toegelaten, en krijgt voor uw vier kasbons ... 400 strookjes papier, die naar het schijnt elk één frank waard zijn.

Ik vat samen: om 300 mark uit te wisselen, verliest gij 4 maal twee à drie uur, laat ons zeggen een kleine 15 uur; gij hebt er 37 frank 50 centimes (100 frank min de 50 mark, die samen uw vierde kasbon uitmaakten) van uw mooie, Belgische klinkende geld aan verspild: en moogt dan nog heel blij zijn dat ge zo spoedig aan uw fondsen gekomen zijt, want de Deutsche Bank wisselt wel alle dagen Duits

geld tegen bons der stad Brussel uit, maar de stad Brussel heeft vaste dagen waarop ze haar bons tegen papier van de Nationale Bank uitwisselt, en die dagen kunnen ver van mekaar af liggen ...

Uit dit alles zal u zonneklaar blijken, dat Brussel nog geen Duitse stad is.

Ik haast mij er aan toe te voegen, dat het al even moeilijk is een Belgisch briefje van 1000 frank uitgewisseld te krijgen. Zo dat men dan ook wel ten lange leste zou kunnen gaan twijfelen, of Brussel nog een Belgische stad is ...

Voor een financier is dit alles misschien zeer natuurlijk. Voor een doodgewoon mens is het eenvoudig fnuikend. Het geld is er: men weet het, niemand twijfelt eraan. Waarom het dan echter niet in omloop gebracht, zij het dan nog in papiertjes van één frank? ...

10 september.

Dat zoniet de hoop op spoedige verlossing, dan toch de kalmte, of althans een berusting, die niets bitters meer inhoudt, over Brussel is gedaald, is niet de enige reden, dat de straten der middenstad hun gewone drukte hebben hernomen. Er is te Brussel overbevolking. Van bij de gevechten om de forten van Luik heeft Brussel achtereenvolgend gastvrijheid verleend aan lieden uit Diest en uit Aarschot, uit Gembloers en uit Namen, uit Bergen en uit Leuven. De jongst-gekomenen waren Dendermonde en Aalst voor de komst van de Duitsers ontvlucht. Meest voerlui, zag men in de aanvang dezer week hun armzalige benden, soms wel honderd man sterk, doelloos over de boulevards kuieren. Vele van die leden, voortgedreven door de schrik, weten noch waarin noch waaruit ... Anderen, die hier nu al een paar weken verblijf tellen, hebben op een of andere manier een schikking weten te treffen met het

noodlot. Zij voelen zich ingeburgerd. Het eerste wat een burger doet is zich een vast plaatsje kiezen in een café, waar hij op vaste uren met zijn vrienden praten kan. Deze inwijkelingen hebben aan die natuurwet gehoor gegeven. Ik ken de vergaderplaats der Luikenaars en het koffiehuis de Leuvenaars. En hoop alleen dat ze weldra de oude herbergen der eigen vaderstad tot hun grote vreugde terug mogen vinden. Want al dreigt hier geenszins hongersnood, onnodige monden kan men er toch missen ...

Kwam de provincie naar Brussel, een deel van Brussel ging naar de provincie. Toen op 19 augustus de aankomst der Duitsers werd gemeld, vertrokken velen naar zee of naar Vlaanderen, waar de veiligheid hun groter voorkwam. Nu de Duitsers echter ook een goed deel van Vlaanderen hebben betreden, zijn vele van die vluchtelingen naar Brussel teruggekomen. Eén daarvan, die niets van een homerische heldin heeft, vertelt mij vandaag als volgt haar odyssee:

“Ik ben niet jong meer. Alleen met mijn twee dienstmeiden, had ik maar beter gevonden de kans van een ruwe bejegening te ontvluchten. Men kan nooit weten, nietwaar? We komen aan het station, 7 uur ‘s ochtends, de dag dat de Duitsers binnen zouden rukken. Aan het winket vraag ik kaartjes naar Oostende. Maar men zegt ons: “Haast u, de laatste trein staat op vertrek, ge zult later wel betalen!” We lopen, vinden plaats in een coupé, reizen af, komen eindelijk, na talloze keren te hebben gestopt, ter bestemming aan. Op zoek nu naar een hotel. Maar ge zijt er wel mee! Alles bezet door Duitse families uit de hoofdstad die, in afwachting van de loop der gebeurtenissen hier rustig en gemoedelijk het vakantieleven slijten. En zeggen dat ik de Duitsers ontvlucht was! ... Wij komen eindelijk met ons drieën terecht in een mansarde, tegen duur geld. Trouwens, de prijs van alles, eetwaren als logies, ging hier weldra

verdubbelen, te meer dat er aldoor maar meer vreemdelingen aankwamen uit Luik, uit Namen, uit Bergen, waar gevochten was geworden. Oostende was wel niet de mondaine stad van schrille weelde als vroegere jaren. Maar zaken worden er toch gedaan, en de oorlog zal op de “season” geen invloed gehad hebben ... Acht dagen ben ik in Oostende gebleven. Maar de Duitsers en de dure prijzen zijn mij te machtig geweest: ik ben naar Gent gegaan, waar alles nog in peis en vree heette te zijn. De stad heb ik echter triestig en somber gevonden. Het was of er een bedreiging in de lucht hing. De gegoede bevolking vreesde de gedwongen stakers van weverijen en spinnerijen, van metaalnijverheid en van docks al evenzeer als de Duitsers. Geen werk, geen brood. En eten moet men, kost wat kost ... Ik heb mijn intrek genomen in het Begijnhof. De vrede was er zo groot, dat hij mij beklemde. Zekere dag is een Zeppelin over de stad komen drijven. Er ontplofte zelfs een bom. Dan was het natuurlijk met de vrede gedaan. Hoe echter weer Brussel te bereiken, waar het trouwens vol Duitsers zat, en waarvan men te Gent vertelde dat de eetwaren er stukken van mensen kostten en al heel schaars gingen worden? Dan maar liever te Gent blijven ... tot het zondagochtend als een brandende lont door de stad liep: “Ze zijn daar! Ze zijn al te Zaffelare! Morgen staat Gent misschien in brand!” En wij konden niet vertrekken voor de maandag! ... Maandag heeft een sukkelende trein ons tot Oudenaarde gebracht. Vandaar heeft een boerenkar ons gevoerd naar Geraardsbergen, langs waar wij per spoor Ninove hebben bereikt. En van Ninove dan per stoomtram, naar Brussel. We waren ‘s ochtends om 5 uur uit Gent vertrokken; we zijn om 2 uur ‘s middags te Brussel aangekomen ... Ge zegt dat hier alles in kalmte verlopen is? Was ik maar gebleven! Ik ben er zowaar op vermagerd ...”

Aldus mijn oude juffrouw, die nu en dan opschrikte bij het gedonder van het kanon. Neen, dat tenminste hoorden zij aan zee niet. Ik stel

haar gerust: ze went er wel aan, evenals wij. Ook is het vandaag verschrikkelijk.

Sedert gisterenavond, en heel de nacht door zijn troepen met zwaar geschut voorbijgetrokken. Men vecht, heet het, te Kampenhout, onder Mechelen, en juist in het bereik van het fort te Walem.

Een Duitse auto rijdt voorbij met wel honderd Belgische uniformen ...

11 september.

De dag der verrassingen.

Eerst deze: ik kom in het bezit van een Gents dagblad, dat ik met een frank betaal. Op straat durf ik het niet te ontplooien: dat is veel gevaarlijker dan ge u voorstelt. Dat ik het op zak heb, is voor mij het bewijs dat Gent niet is ingenomen. Ik veradem ...

Aangekomen in een vertrouwd rustoord, waar geen Duitsers zitten, kan ik het gebeurde lezen. De Duitsers hebben inderdaad mijn geboortestad gespaard. Zij vroegen daarvoor 10 miljoen frank en 150.000 kilo haver. Het geld kregen zij niet, wel de haver. De Gentse paarden zullen het deze winter met hooi en stro moeten doen. Maar ze hebben aldus misschien de hemelse “Aanbidding van het lam” der Van Eyck’s gespaard. De Gentse paarden heil!

Tweede verrassing: het offensief optreden van Frankrijk en Engeland en het lichte wijken der Duitse frontlinie: wij gaan eindelijk zien wat de verbondenen in hun schild voeren ... Intussen trekken de Duitsers langs Zuid-Vlaanderen, het land van Herman Teirlinck en Stijn Streuvels door, naar het noordwesten van Frankrijk, de Engelsen tegemoet. Het schijnt wel dat zij er voorlopig

van afzien, Antwerpen in te nemen. De troepen, die ze daarheen sturen, en die haast elke dag in schermutseling komen met Belgische soldaten, die naar het zuiden, op Brussel toe, veld schijnen te winnen, moeten dienen om te beletten, dat ons nog vrij sterk leger, het Engels-Franse zou gaan helpen ...

Derde verrassing: een nieuwe proclamatie, en wel de allervreemdste. Gisteren werd ons meegedeeld, dat de Oostenrijkers Lemberg uit pure mensenliefde in de handen van Rusland hadden laten vallen. Heden wordt officieel bericht, dat de Engelsen en Fransen met dumdumkogels schieten, wat niet humaan is. Maar dat is voor ons, Belgen, het belangrijkste niet. Het belangrijkste is het volgende, dat ik letterlijk op de Nederlandse tekst afschrijf, u tevens een staaltje gevend van dat Nederlands:

“De vesting Luik is bestormt geworden naar een dappere verdediging. De Duitse regering betreurt ten zeerste dat de handelwijze der Belgische regering tegenover Duitsland bloedige botsingen veroorzaakt heeft. Duitsland komt niet als vijand naar België. Door de omstandigheden gedwongen, heeft het tegenover de militaire maatregelen van Frankrijk het harde besluit moeten vatten in België binnen te dringen en heeft het Luik moeten bezetten als steunpunt van zijn verdere militaire operaties. Nadat het Belgische leger door zijn heldhaftige weerstand tegen de grote overmacht zijn wapeneer op het schitterendste verdedigd heeft, verzocht de Duitse regering zijne Majesteit de Koning en de Belgische regering de oorlog te besparen. De Duitse regering verklaart zich bereid met België iedere overeenkomst te sluiten die zich op hetzij welke wijze met betrekking op haar uiteenzetting met Frankrijk laat verenigen. Duitsland verzekert opnieuw op het plechtigste dat het niet voornemens is geweest zich Belgisch gebied toe te eigenen, en dat het verre van deze bedoeling is. Duitsland is

nog altijd bereid het Belgisch koninkrijk onmiddellijk te verlaten, zodra de toestand van de oorlog het hem zal veroorloven."

De proclamatie geeft verder het antwoord van België, in datum 13 augustus op het vredesvoorstel van Duitsland:

"Het voorstel ons door de Duitse regering voorgesteld herhaalt de vordering in het ultimatum van twee augustus uitgedrukt. Getrouw aan zijn internationale verplichtingen kan België alleenlijk zijn antwoord op dit ultimatum herhalen, des te meer daar sedert 3 augustus zijn onzijdigheid geschonden, een smartelijke oorlog in zijn gebied is gedragen geworden en de garantiemogendheden loyaal en onmiddellijk aan zijn roep om hulp hebben gevolg gegeven."

Ziehier de mededeling, die het Duits militair gouvernement op elf september meent bekend te moeten maken. Hoe zij geïnterpreteerd moet worden, is voor mij niet zo heel licht uit te maken ...

De verwoesting van de kathedraal te Reims, na de verwoesting van Leuven, na Mechelen, heeft verscheidene Franse schrijvers op een zelfde denkbeeld gebracht. Zij willen, dat Duitsland, indien het in deze oorlog de nederlaag lijdt, vergoeding geeft voor wat het in de oorlog aan kunstwerken, architectuur en bibliotheekschatten vernietigd heeft. Met geld, zo redeneren zij, is hier niets goed te maken en zo menen zij, dat Duitsland met schilderijen en manuscripten zou moeten betalen. De musea te Berlijn, München, Dresden, Kassel, enzovoort, de wetenschappelijke boekerijen bevatten daarvoor de materie.

Léonce de Joncières, André Maurel, Arsène Alexandre, Armand Dayot zijn voorstanders van het denkbeeld.

3 oktober 1914

Gisteren is in de Belgische Moniteur een besluit verschenen betreffende het uitgeven binnen een paar dagen van twee reeksen nieuwe postzegels, elk van drie zegels van 5, 10 en 20 centiemen. De eerste reeks zal de beeltenis dragen van de koning; de tweede een symbolische afbeelding van België's onafhankelijkheid.

Deze nieuwe postzegels zullen tegen het dubbele van hun prijs verkocht worden; dus tegen 10, 20 en 40 centiemen. De helft daarvan komt ten goede aan het werk van het Rode Kruis.

Er wordt slechts een beperkt getal van deze postzegels, die enkel gebruikt mogen worden voor briefverzendingen in het binnenland, uitgegeven.

Dagboek van de oorlog. (K. Van de Woestijne)

Brussel, 12 september.

Men bederft ons: geen dag gaat nog voorbij, of we krijgen officiële berichten. Vandaag weer maar één, en waar de keizer zelf de kopie van levert. Het bevat namelijk een telegram, dat hij aan de president der Verenigde Staten stuurt om tegen het gebruik van de dumdumkogels door Engelsen en Fransen te protesteren. En verder heeft hij het daarin over België. Hij betreurt het, dat in dat land vrouwen en priesters tot zelfs op lazaretten hebben geschoten. De Duitsers zijn gedwongen geweest, om deze wandaden te straffen en te beteugelen, ettelijke dorpen en zelfs de oude stad Leuven te vernietigen. In deze laatste stad werd echter het stadhuis gespaard, dat een schoon gebouw is ...

Het stadhuis van Leuven is inderdaad een schoon gebouw, al houd ik persoonlijk niet veel van bloeiende gotiek. Wat in Leuven ook heel bijzonder was: de bibliotheek. Maar daar wil ik het voor het ogenblik niet over hebben. Eén volzin uit het telegram is er, die vooral mijn aandacht trekt. Ik zal hem u in het Duits en in het Frans overschrijven: de Nederlandse tekst volgt te angstvallig de Duitse, om hier ter bespreking te kunnen komen. In het Duits heet het:

“Die Belgische Regierung hat die Teilnahme der Belgische Zivilbevölkerung an den Kampf offen ermutigt und seit langem sorgfältig vorbereitet.”

De Franse vertaling luidt:

“Le gouvernement belge a encouragé ouvertement la population civile à prendre part à cette guerre qu’il avait préparée soigneusement depuis longtemps.”

Als ik nu nog enigszins Duits begrijp en een beetje Frans ken, dan wil de Duitse volzin zeggen:

“De Belgische regering heeft sedert lang de burgerlijke bevolking tot deelnemen aan de oorlog voorbereid.”

De Franse tekst zegt:

“Sedert lang bereidt de Belgische regering deze oorlog: zij heeft de burgerlijke bevolking ertoe aangemoedigd mee te vechten.”

Ik wil in geen discussie van beide teksten treden. Ik stel alleen vast dat ze allebei heel iets anders vertellen.

Ik beul echter mijn hersenen af, om een en ander te begrijpen. Wordt misschien in het Duits gedoeld op de Burgerwacht, die inderdaad in België prachtig gedrild wordt, zoals ge wel zult weten?

Of, zo wij het met het Frans moeten houden, let wel: de enige tekst, die een goede drie-vierden van de Belgen begrijpen zullen, slaat hij op onze forten, die in hun bewapening verouderd bleken, of moeten wij er uit besluiten dat ons leger sedert onheuglijke tijden tot de strijd met Duitsland systematisch werd opgeleid?

Ik stel vast dat de kamerbespreking der wet, die ons een enigszins toonbaar leger moest verzekeren, slechts in de eerste helft van februari 1913 begon, en die wet eerst einde maart van hetzelfde jaar werd gestemd, niettegenstaande grote tegenstand, vooral vanwege sommige fracties in de regeringspartij. Het leger, dat wij, nauwelijks een klein jaartje geleden, in het veld hadden kunnen brengen, zou het geen twee dagen tegen Duitsland hebben uitgehouden. Nu duurt de strijd sedert vier augustus.

Hieruit moge nogmaals blijken hoe slecht Duitsland was ingelicht over België, niettegenstaande zijn talloze spionnen.

13 september.

Allerlei loopmaren: in de kazerne te Etterbeek is muiterij ontstaan onder Beierse soldaten, die niet willen vergeten dat onze koningin eens een zeer geliefde prinses van Beieren was. Duitse soldaten hebben een aantal Franse krijgsgevangenen op eigen hand de vrijheid terug geschonken, terwijl zij zelf op de vlucht zijn gegaan; elders hebben Duitse soldaten op elkander geschoten. Eindelijk, de Verenigde Staten, die burgemeester Max onder een rechtstreekse bescherming hebben genomen en er reeds voor gezorgd zouden hebben, dat de Duitse bezetting geen beslag kan leggen op het

slachtvee dat ter markt wordt gebracht, zouden nu heel de Belgische spoorweg hebben gekocht en verpacht uitsluitend aan België, een combinatie die nog zo kwaad niet zou wezen, maar waar ik niet aan geloven zal, niettegenstaande de talrijke Amerikanen die in Brussel rondlopen en zeer opzichtige vlaggetjes met de stars en stripes in het knoopsgat dragen, dan wanneer de Duitsers zullen hebben opgehouden, van ons spoorwegmateriaal gebruik te maken, zoals nog steeds geschiedt, bij nacht als bij dag, en onder meer locomotiefgefluit dan wel nodig zal zijn.

Al die nieuwtjes, en het laatste niet het minst, brengen de Brusselaars in een stemming van opgetogenheid, die nog verhoogd wordt door de bekentenis, in een nieuwe Duitse officiële mededeling, dat een deel van het Duitse leger boven de Marne en de Ourcq voor de macht der bondgenoten inderdaad heeft moeten wijken. Mij maakt dat optimisme wel enigszins kregelig. Niet dat ik mijn stadgenoten, die van nature “bedaud” zijn, van lichtzinnigheid wil beschuldigen. Maar ze schijnen mij toch wat al te lichtvaardig te vergeten, dat de bewoners der Noorderwijken weer sedert vier dagen iedere vroege ochtend gewekt worden door het kanon, na nachten, doordaverd van de log oprukkende troepen, van het zwaar gedreun der voorbij hotsende stukken geschut, van de ratelende draf der cavalerie. De najaarsvlagen zijn ingetreden, sedert vier dagen is het barre herfst; men gaat huiveren tot binnen in de huizen. Daarbuiten, nauwelijks twee uur gaans boven Brussel, is het gevecht weer losgebroken. Belgen en Fransen winnen veld: de Duitsers willen hen, tussen Grimbergen en Vilvoorde, de overtocht van het Kanaal van Willebroek beletten. Onder vervaarlijk gedruis hebben zij voor Vilvoorde een brug doen springen: ten noordoosten van Brussel was de lucht zwart van rook. Van oever tot oever gaat razend geschut, dat de grond doet beven tot in Laken, tot in Schaarbeek. En het is weer, onder de koppige regen, de

lamentabele stoet van vrouwen en kinderen, die vluchten. De mannen heten allen gevangen te zijn ...

Intussen is het, als iedere zondagochtend, op Brussels Grote Plaats, vogelmarkt. Naast de uitstalling der eerste chrysanten, der opbloeiende gladiolen, der veelkleurige madelieven, der bolle dahlia's, die de vochtige lucht bezwangeren met een bittere geurensymfonie, hebben de kooplui hun stapels muitjes, waar peruches in trekkebekken en leeuweriken onrustig trippen, waar kanarievogels alle pluimpjes recht zitten te bibberen en de eksterjongen wijs gapen en ogen toe het aas verwachten (hoe men in september aan eksterjongen komt, is mij een probleem), hebben de kooplui hun muitjes, het ene boven het ander, als één steile gevel onder een zeildoeken, hoog-luifelend dak gebracht.

Wat verder hurkt, op de schouder van een knaapje met hongerogen, een teringlijdend, traagwimperend aapje, dat van uit zijn lange, magere arm, over zijn groezelige witte buik krabt. Maar het zijn vooral de duiven vanaf de tortels, die dicht tegen elkaar aanleunen, tot bij de deftig kroppende pauwen in al hun kleurenpracht, over de elegant-fijne, nerveuze en pezige reisduiven heen met hun goudomrande staarogen, die de kopers lokken. Deze zijn, niettegenstaande de oorlog, niettegenstaande het slechte weer, weinig minder talrijk dan andere zondagen. En onder de liefhebbers bevinden zich een aantal Duitse soldaten, die de beestjes uit de rieten kevies halen, hun rode pootjes tussen hun grove vingers nemen, hun in de veertjes van de borst blazen, hun de schelpen op de neus nazien, hun vlerken als een waaier opentrekken, ze aan elke spiertje betasten: echte kenners, dezen, die de toeschouwers eerbied inboezemen ...

Dagboek van de oorlog. (K. Van de Woestijne)

Brussel, 14 september.

Vanochtend, 4 uur, wakker geschrokken ineens onder een vervaarlijke slag. En onmogelijk, daarop weer in slaap te vallen. Buiten huilt de wind door het gebladerte, schudt aan de deuren, doet de vensterblinden rammelen. Men siddert in bed ...

Als ik om 7 uur beneden kom, weten de geburen het al te vertellen: men heeft in het goederenstation van Brussel-West de rails doen springen. Wie? De Belgen, natuurlijk; althans, zij menen het. Maar de Belgen zijn nog ver. Dan zullen het de Duitsers zijn geweest. Maar met welke bedoeling zouden zij dan zelf de weg afsnijden naar het zuidwesten van het land? ...

Het huis is kil, ongezellig. Dan maar de straat op ... De middenstad geeft wat afleiding; het drukke verkeer verdrijft de mistroostige gedachten. En toch ... Op de Muntschouwburg wapperde tot gisteren nog een grote nationale vlag: rood, geel, zwart. Vannacht heeft de wind rood en geel weggerukt: Nu blijft alleen nog de smalle strook zwart, aan flarden gerafeld, met korte en heftige trillingen, als een teken van nijdige rouw tegen het jagende, inktblauwe zwerk aan. Geloof me: ik denk hier alles behalve aan literaire mooidoenerij: het is de werkelijkheid die ervoor zorgt, een ietwat goedkope dramatiek in heftige tragiek te veranderen ...

Het nieuws, dat de Gentse kranten ons brengen, is anders goed. Ik sta er gewoonlijk nogal sceptisch tegenover. Maar wat niet bedriegen kan: het officiële lijstje der treinen, der Belgische treinen, die men in alle veiligheid nemen kan, zonder het gevaar op Duitsers te botsen. Dat lijstje geeft aan, dat men van Gent naar Terneuzen, naar Eeklo-Brugge, naar Oostende en langs het Land van Waas naar Antwerpen kan gaan; uit Brugge bereikt men Roeselare, Menen,

Ieper en Blankenberge-Heist; uit Sint-Niklaas gaat men tot Willebroek en Waasmunster; Van Antwerpen kan men naar Kapellen, Turnhout, Hamont, Aarschot, Duffel en Baasrode. Heel het noorden van het land, over een lijn die in West-Vlaanderen de linkeroever der Leie zou volgen tot aan Menen, om daarna te klimmen langs Roeselare naar Gent, van waar zij, over Lokeren en Sint-Niklaas, Antwerpen bereikt en de rechter oever volgt van de Rupel en Demer tot in Limburg, is dus weer vrijgevochten. We weten tevens dat in een hevige schermutseling de Duitsers te Wijgmaal, onder Mechelen, het onderspit moesten delven, en ook voor Diksmuide de kans hun weinig gunstig was ... Met dat al vermindert de vereenzaming der Brusselaars alles behalve ...

‘s Middags om 5 uur, als de wind wat is gaan liggen, ga ik weer de stad in. Het Noorderstation is, voor de afwisseling, maar weer eens afgezet. En op het plein zelf dat armzalige schouwspel: honderden Duitse gekwetsten, de enen op krukken, de anderen het hoofd verbonden, anderen weer die hun omzwachtelde arm op de borst in een draagband houden, doen hun best om zich goed te houden, trekken het station binnen. Waarheen? ...

De bedden in de hospitalen wachten op nieuwe gewonden.